Lach, Z., *Dylematy rozwoju i bezpieczeństwa państw Europy Środkowo-Wschodniej*, Przegląd Geopolityczny, 31, 2020, s. 127-154.

Zbigniew LACH
Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa

DYLEMATY ROZWOJU I BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTW EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ

Abstrakt:

W artykule przedstawiono wyniki trzech analiz określających poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego, potęgę (siłę) oraz poziom bezpieczeństwa energetycznego państw Europy Środkowo-Wschodniej. Badania przeprowadzono za pomocą metody analizy czynnikowej w wymiarze względnym na podstawie specjalnie dobranych wskaźników. Najwyższy poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego wśród badanych 20 państw został wykazany w Słowenii, Czechach i Estonii, z kolei zdecydowanie najwyższą potęgą dysponuje Polska, natomiast pod względem bezpieczeństwa energetycznego najwyżej oceniono Albanię, Rumunię i Ukrainę. Relatywnie wysoka pozycja ostatnich trzech państw w zakresie rozwoju i bezpieczeństwa energetycznego wynika z posiadanie zasobów gazu i ropy naftowej oraz większej samowystarczalność w tym względzie, niż w pozostałych państwach regionu i jest przeciwieństwem niskiego poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego tych państw. A więc na relatywnie niskim poziomie rozwoju społeczno-ekonomicznego problematyka bezpieczeństwa energetycznego jest relatywnie wysoka w porównaniu do pozostałych państw Europy Środkowo-Wschodniej.[1] Autor przedstawił ponadto działania podejmowane mające na celu wspieranie rozwoju gospodarczego, umacnianie bezpieczeństwa i rangi regionu. Artykuł kończą wnioski dotyczące postulowanych kierunków polityki, w szczególności w odniesieniu do Polski jako państwa dominującego na scenie politycznej regionu.

Słowa kluczowe: geopolityka, geostrategia, potęga, Europa Środkowo-Wschodnia, rozwój i bezpieczeństwo.

[1] W istocie artykuł dotyczy nie tylko państw Europy Środkowo-Wschodniej, ale także Południowo-Wschodniej, a więc całej Europy Wschodniej; decyzję o zastosowaniu nazwy „Europa Środkowo-Wschodnia" na oznaczenie tak rozległego obszaru podjął autor (przyp. red.).

Rozwój sytuacji geopolitycznej

W tym roku minęło trzydzieści lat od najważniejszych wydarzeń po zakończeniu II wojny światowej w Europie, których skutkiem było m. in. zakończenie zimnej wojny. Trzydzieści lat temu, 9 listopada 1989 r. upadł mur berliński, a 31 grudnia 1991 r. przestał istnieć Związek Radziecki. Ważną datą był również 7 lutego 1992 r. kiedy podpisano traktat z Maastricht, tworząc Unię Europejską. Opadła żelazna kurtyna i rozpadła się strefa buforowa Związku Sowieckiego tworząc zupełnie nową sytuację geopolityczną. Polska zmieniła wszystkich swoich sąsiadów w wyniku procesów, których skutkiem było powstanie nowych suwerennych państw. Nastąpiło to w wyniku rozpadu lub połączenia dotychczasowych struktur politycznych. W naszej części Europy procesy powstawania nowych państw przebiegły bardzo spokojnie, zwłaszcza porównując tę sytuację z tym co miało miejsce na Bałkanach, gdzie w wyniku wojen lat 90-tych poległo ponad 100 tys. osób.

Wydawało się jednak, że sytuacja polityczna w Europie zmierzać będzie ku stabilizacji. Nastąpiły procesy integracji i rozszerzenia w kierunku wschodnim takich struktur jak NATO[2] i Unia Europejska. W wyniku zmian na szczeblach rządowych i dojścia do władzy Władimira Putina sytuacja taka została jednak oceniona w Rosji jako zagrażająca Federacji Rosyjskiej, a sam prezydent Putin już w 2005 roku w dorocznym orędziu o stanie państwa stwierdził, że największą katastrofą geopolityczną XX wieku był rozpad Związku Radzieckiego w 1991 roku. W listopadzie 2019 roku prezydent Putin z kolei stwierdził *powinniśmy dziś wychodzić z założenia, że rozszerzenie NATO, rozwój jego infrastruktury wojskowej w pobliżu granic Rosji, jest jednym z potencjalnych zagrożeń dla bezpieczeństwa naszego kraju*. Federacja Rosyjska zaczęła prowadzić politykę odzyskiwania strefy wpływów i ponownego wejścia do gry globalnej.

Trzydzieści lat po zakończeniu zimnej wojny stosunki między Rosją a Zachodem znów się pogorszyły. Przesmyk Suwalski zastąpił w rozważaniach militarnych bramę Fulda, wznowiono strategiczne loty bombowców, odłożono umowy o kontroli zbrojeń, a po naruszeniu przez Rosję traktatu INF o wycofaniu pocisków pośredniego i średniego zasięgu, Stany Zjednoczone[3]

---

[2] W dniach 3-4 grudnia 2019 roku w Londynie odbył się szczyt NATO na którym 29 krajów członkowskich obchodziło 70. rocznicę powstania Sojuszu. Powodów do świętowania nie brakowało, ale jednocześnie rodzi się wiele kontrowersji spowodowanych zarówno przez Stany Zjednoczone, jak i Francję oraz Turcję. Amerykanie wprawdzie stanowią główną siłę NATO, mają największy wkład w Sojusz, ale zerwali - wbrew Europie - traktat nuklearny z Iranem, odeszli, podobnie jak Rosja, od założeń traktatu INF, odrzucony został również przez USA traktat klimatyczny. Z kolei Francja i Turcja, to państwa które zbyt zbliżyły się do Rosji, szczególnie w kontekście aneksji Krymu i wojny na wschodzie Ukrainy.

[3]Stany Zjednoczone wycofały się oficjalnie 2 sierpnia z traktatu INF o całkowitej likwidacji pocisków rakietowych pośredniego i średniego zasięgu i oskarżyły Rosję o to, że nie stosuje się do tego porozumienia. USA zarzucają Moskwie rozmieszczanie zakazanych przez INF

zdecydowały się na wypowiedzenie tej umowy. Wprowadzanie przez Rosję systemu hipersonicznych pocisków balistycznych *Avangard*, czy rozwój systemów antydostępowych A2/AD spowodował, że NATO i Rosja ponownie przygotowują plany dużych operacji wojskowych. W wyniku oporu Rosji i próby odzyskania wpływów w strefach buforowych (bliskiej zagranicy) nie została przyjęta do UE Gruzja i Ukraina, przy czym coraz większe wpływy starają się uzyskać w regionie Chiny (projekt 16[4]+1, Nowy Jedwabny Szlak). Spowodowało to również intensyfikację działalności Stanów Zjednoczonych, które popierają rozwój państw Trójmorza (Międzymorza).

W Federacji Rosyjskiej prowadzone są ponownie ćwiczenia o wielkim rozmachu i z udziałem licznych stanów osobowych. Przykładem mogą być ćwiczenia Wostok 14[5], Kavkaz 16 i Wostok 18 w których uczestniczyło 155 tys., 120 tys. i 297 tys. żołnierzy. Ćwiczenia strategiczne (Zapad, Wostok, Centr, Kavkaz) to najważniejsze wydarzenia w corocznym cyklu szkoleniowym rosyjskich sił zbrojnych. Ćwiczenia stały się przykrywką do rozwinięcia i przygotowania wojsk do działań operacyjnych, jak to miało miejsce w toku ćwiczenia Kavkaz 2008, które zawierało taki scenariusz, który wprowadzono w życie podczas krótkiej wojny z Gruzją w sierpniu 2008 r. Z kolei w marcu 2014 r. Rosja zastosowała inne podejście dla dokonania aneksji Krymu, która został dokonana podczas ćwiczeń wojskowych prowadzonych na wschód od Ukrainy dla odwrócenia uwagi od półwyspu, starając się doprowadzić do obaw, że na Wschodzie może nastąpić wielka inwazja rosyjska. Kolejne ćwiczenia Zapad

---

pocisków 9M729 (w terminologii zachodniej SSC-8) i zażądały od niej zniszczenia lub zmodyfikowania tych pocisków. Układ INF o całkowitej likwidacji pocisków rakietowych pośredniego i średniego zasięgu podpisali przywódcy USA i ówczesnego ZSRR, Ronald Reagan i Michaił Gorbaczow, w 1987 roku w Waszyngtonie. Przewidywał on likwidację arsenałów tej broni, a także zabraniał jej produkowania, przechowywania i stosowania. Układem objęte były pociski o zasięgu od 500 do 5500 km.

[4] W 2019 roku do szesnastki dołączyła Grecja, jako 17 państwo. Grecja leży poza przyjętą przestrzenią określoną jako Europa Środkowo-Wschodnia, przy czym jej znaczenie dla rozwoju tej przestrzeni jest istotne z uwagi na dostęp do Morza Egejskiego i Śródziemnego poprzez duże porty np. Pireus, który od roku 2019 zajmuje miejsce w pierwszej piątce w Europie pod względem przeładunków kontenerowych. Chiński koncern *Cosco Shipping* kupił w 2016 r. 51 proc. udziałów w Pireusie za kwotę 280,5 mln euro. Ich celem jest osiągnięcie w 2018 roku obrotów rzędu 5 mln TEU rocznie i uczynienie z Grecji wielkiego hubu transportowego dla handlu między Azją i Wschodnią Europą.

[5] Wostok-2014 to największe ćwiczenia które przeprowadzono z udziałem 155 000 żołnierzy, 8 000 sztuk sprzętu, 4 000 pojazdów opancerzonych, 632 samolotów i 84 okręty. Wostok-2014 obejmował strategiczny transport lotniczy z zachodniej Rosji na odległości od 5000 do 6000 kilometrów. Transport odbywał się również koleją, drogami, rzeką i morzem. Oddziały kolejowe wspierały mobilność brygady między innymi poprzez budowę 500-metrowego mostu przez rzekę, który mógł służyć do przeprawy kolejowej, jak i samochodowej (Norberg, 2018, s. 258).

2017 prowadzone były jednocześnie we wszystkich okręgach wojskowych, scenariusz przedstawiał konflikt między państwami na dużą skalę. Ćwiczenie obejmowało zarówno obszar Zachodniego Okręgu Wojskowego, jak również na różnych poziomach aktywności wszystkie pozostałe okręgi wojskowe, strategiczne operacje morskie prowadzone przez Floty północną, bałtycką i czarnomorską, strategiczne operacje sił powietrznych i start międzykontynentalnego pocisku balistycznego (SLBM) odpalonego z łodzi podwodnej. Z kolei deklarowana przez Ministra Obrony Rosji liczba 300000 żołnierzy zaangażowanych w ćwiczeniu Wostok 2018 zdaje się być jednak przesadzona, co miało oczywiście również swój cel, którym było przekazanie informacji, że Federacja Rosyjska osiągnęła poziom zaangażowania jak w największym ćwiczeniu Zapad 1981. W ćwiczeniu Wostok 2018 brały udział dwa okręgi wojskowe (Centralny i Wschodni), dwie floty (Pacyfik i Północ) oraz lotnictwo, ogółem 1000 samolotów i śmigłowców, 80 okrętów i 36 000 czołgów, transporterów opancerzonych i innych (Johnson 2019, s. 4). Skalą więc ćwiczenie to istotnie przewyższało wszystkie poprzednie.

Od pewnego czasu niemal cała granica wschodnia Unii Europejskiej i NATO z Federacją Rosyjską stała się również obiektem testowania sprawności i szybkości reagowania systemów obronnych oraz sprawdzenia determinacji działań podejmowanych przez państwa tych struktur. Nawet Finlandia i Szwecja stały się przedmiotem incydentów lotniczych i morskich podejmowanych przez siły rosyjskie. Z kolei Estonia stała się ofiarą rosyjskich cyberataków w 2007 r. Prowokacją było również rozmieszczenie trzech okrętów w maju 2017 r.12 mil morskich od wybrzeży Łotwy. W szczególności że do tego zdarzenia doszło na mniej niż miesiąc przed rozpoczęciem ćwiczenia BALTOPS 17.

W konsekwencji tych incydentów, a szczególnie aneksji Krymu przez Rosję i trwającej wojny we wschodnich obwodach Ukrainy, wskazywane jest że nastąpiła kolejna „zimna wojna". Niektóre media i środowiska badaczy sugerują, że jest ona potencjalnie bardziej niebezpieczna niż jej poprzedniczka. Technologie cybernetyczne zatarły zrozumienie tego, co stanowi akt wrogi. Agresorzy, zarówno fizyczni, jak i wirtualni, mogą nie nosić munduru swojego kraju. Co więcej, tam gdzie w przeszłości obie strony rozumiały, że bezpośredni konflikt zbrojny może doprowadzić do totalnego unicestwienia życia na Ziemi, dzisiejsi przywódcy wydają się być bardziej nonszalanccy, mówiąc o możliwym użyciu broni nuklearnej. Federacja Rosyjska nie uznając porażki zimnej wojny jest coraz bardziej zdeterminowana, aby przywrócić status dawnej potęgi, szczególnie w sferze polityczno-militarnej i odtworzyć swoją strefę wpływów. Rosyjscy przywódcy nadal wykorzystują poczucie krzywdy i niepewność historyczną kraju do celów politycznych - nawet jeśli pociąga to za sobą aneksję terytorium bliskich sąsiadów.

W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera Europa Środkowo-Wschodnia, która obejmuje państwa powstałe na bazie dawnych tzw.

„demokracji ludowych", zdominowanych w poprzednim okresie „zimnej wojny" wpływem tzw. ideologii socjalistyczno-komunistycznych, z których znaczna część znalazła się w strefie sowieckich wpływów i utworzonej strefie buforowej, czy wręcz wchłoniętych przez ówczesny Związek Radziecki. Celem artykułu jest przybliżenie problematyki dotyczącej wybranych dylematów rozwoju i bezpieczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej, ze szczególnym akcentowaniem sytuacji Polski na drodze budowy jej siły narodowej. Mianem Europy Środkowo-Wschodniej autor określa grupę państw ukształtowanych po okresie „zimnej wojny", których wspólnota losów polegała na tym, że były to państwa tzw. „demokracji ludowych", nie należące do Zachodu, a podlegające w przeszłości ideologii i wpływom sowieckim. W przestrzeni tej mieści się Polska, będąc jednocześnie uczestnikiem zachodnich struktur integracyjnych. Zajmuje ona jednakże specyficzne miejsce, gdyż:

- jest państwem granicznym Unii Europejskiej i sojuszu NATO z innymi państwa minie należącymi do tych struktur, stanowiąc znaczną część tzw. flanki wschodniej;
- jest państwem położonym między dwoma globalnymi potęgami, Rosją (mocarstwem militarnym) i Niemcami (potęgą ekonomiczną), które w przeszłości wspólnie dokonywały jego rozbiorów, ponadto realizują wspólne interesy (przykładem chociażby *Nord Stream 2*), co odbywa się kosztem naszego państwa (Skrzyp, Lach, 2008, s. 86, 98-113);
- posiada swoisty potencjał geopolityczny predestynujący do spełniania istotniejszej roli i większego zaangażowania ekonomicznego i politycznego w kontekście udziału w rozwiązywaniu problemów w regionie (Bieleń, 2009, s. 27).

W omawianej przestrzeni podejmowane były różne koncepcje integracyjne, co wynikało z konieczności przeciwstawiania się silnym wpływom niemieckim jak i rosyjskim. Były one jednak na tyle silne, że obszar ten należał do strefy wpływów Rosji, Austrii, Niemiec i Turcji, które starały się związać wchłonięte, czy zdominowane terytoria z własnymi obszarami rdzeniowymi oraz zatrzeć dotychczasowe związki kulturowo-cywilizacyjne. Narody tego regionu były w swojej przeszłości historycznej przez dłuższy lub krótszy okres pozbawione państwowości. Stąd wytworzył się wśród nich etos oporu i walki z najeźdźcami oraz poczucie tymczasowości i niepewności o przyszłość. Trudno więc oczekiwać, aby w takiej atmosferze miała szansę wytworzyć się wzajemna współpraca i poczucie wspólnoty interesów w szerokim ujęciu. W tym kontekście można więc przyjąć, że należymy do grupy krajów o nieustabilizowanym położeniu geopolitycznym (Bański, 2008, s. 132). Każda niekorzystna sytuacja, która dotyczy destabilizacji któregokolwiek z państw tej przestrzeni powoduje bezpośrednio lub pośrednio niekorzystne postrzeganie

całego regionu i ma również negatywny wpływ na bezpieczeństwo naszego państwa, ale również bezpieczeństwo europejskie i nawet globalne. Stąd już Mackinder nazywał ziemię Międzymorza Bałtycko-Czarnomorskiego osią geograficzną historii, zaś w nowszych koncepcjach geopolitycznych obszar ten przedstawiany jest jako strefa wpływów Moskwy i Berlina (Ryc. 1).

Rys. 1.: Podział geopolityczny stref wpływów w Europie między Rosją a Niemcami

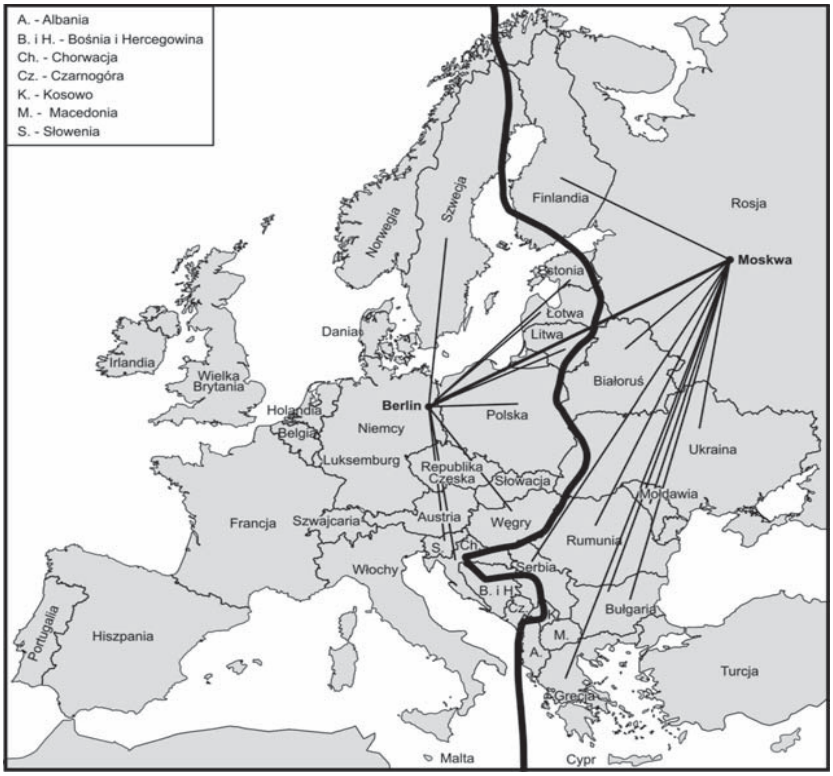

Źródło: Eberhardt, 2010.

Konsekwencją sytuacji w jakiej znalazły się państwa tego regionu w okresie powojennym do zakończenia zimnej wojny i rozpadu bloku sowieckiego, jest znacznie niższy poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego, zapóźnienie gospodarcze i technologiczne, czy brak istotnych powiązań infrastrukturalnych w wymiarach wewnętrznych (narodowych) i międzynarodowych (regionalnych, kontynentalnych i globalnych), w porównaniu do państw Zachodu. Bardzo niski poziom życia mieszkańców, często na granicy ubóstwa, niedorozwój i kolejne nieudane reformy w wielu państwach tego regionu powodowały wybuchy niezadowolenia i doprowadziły wreszcie do upadku powojennego systemu. Jednak długotrwała izolacja regionu od Zachodu w okresie do zakończenia zimnej wojny będzie długo skutkowała niestabilnością

i zapóźnieniem w rozwoju. Współcześnie region stanowi obszar zainteresowań państw prowadzących politykę globalną i konkurujących o prymat w wymiarze światowym, czyli Stanów Zjednoczonych i Chin. Stąd coraz bardzie widoczna jest tu obecność tych dwóch globalnych graczy, którzy realizują swoje cele w kontaktach dwustronnych: USA-Polska, USA-Ukraina, Chiny-Białoruś itd. Z uwagi jednak, że kontakty te są niesymetryczne, szczególne znaczenie mają dla tych państw kontakty w szerszym wymiarze regionalnym. Chiny wykazują zainteresowanie regionem od 2012 r., od kiedy szesnaście krajów Europy Wschodniej(w tym jedenaście z UE), zaczęło negocjować z Pekinem współpracę gospodarczą (tzw. format „16+1"). Chiny mają strategiczny plan dla Europy Wschodniej, który jest częścią projektu Nowego Jedwabnego Szlaku. W ciągu ostatnich siedmiu lat inicjatywa ta straciła jednak początkowy impet (chińskie inwestycje w Czechach, Austrii, Bułgarii, na Węgrzech, w Polsce, Rumunii i na Słowacji stanowią jedynie 1,5 procent chińskich inwestycji w UE w 2018 r.). Chiny jednak dążą do długoterminowych inwestycji w regionie (Hanemann, Huotari, Kratz, 2019), szczególnie w sektorach o kluczowym znaczeniu, aby uzyskać wpływy gospodarcze, dyplomatyczne i polityczne. Wywołuje to zwiększone zainteresowanie ze strony Stanów Zjednoczonych, które również postanowiły wkroczyć do regionu wykorzystując w tym celu inicjatywę „Trójmorza" (ang. *Three Seas*– 3SI)[6]. Może ona odegrać znaczącą rolę we wzmacnianiu więzi transatlantyckiej USA w wymiarze biznesowym, energetycznym i geopolitycznym z regionem, a także zrównoważyć wpływy Chin i Rosji (Coffey, Kochis, 2019).Rozważana jest ponadto koncepcja utworzenie inicjatywy czterech mórz, która obejmie dodatkowo Morze Kaspijskie. Może to być oparte na istniejącym 3SI i stanowić jego uzupełnienie, co pozwoli lepiej rozwijać całą tą przestrzeń, szczególnie w wymiarze transportowym i gospodarczym. Dotychczasowa inicjatywa *Three Seas*obejmuje tylko państwa członkowskie UE, co stanowi sztuczne ograniczenie współpracy regionalnej, ponieważ wiele krajów, jak: Ukraina, Gruzja, Turcja i większość Bałkanów Zachodnich, nie są członkami UE. Stąd promowanie idei przyłączenia się państw spoza UE do inicjatywy „Trójmorza". Inwestycje chińskie bilateralnei działania w formacie 16 (17)+1 często koncentrowały się szczególnie na tych narodach, które nie są w pełni zintegrowane ze społecznością transatlantycką. Poszerzenie zakresu 3SI może pomóc tym krajom, narażonym na wpływ Chin i konieczność współpracy z tym państwem, realizować swój rozwój w oparciu o więzi transatlantyckie. Jak widać z tego

[6] W 2020 r. Estonia będzie gospodarzem corocznego szczytu inicjatywy *Three Seas* (3SI). Rozpoczęty w 2016 r. proces ma celu ułatwienia rozwoju powiązań energetycznych i infrastrukturalnych między 12 państwami Europy Wschodniej. 3SI ma na celu wzmocnienie handlu, infrastruktury, energii i współpracy politycznej między krajami położonymi między Morzem Adriatyckim, Morzem Bałtyckim i Morzem Czarnym.

krótkiego przedstawienia zainteresowanie regionem jest w dalszym ciągu znaczne a wobec rozwoju sytuacji geopolitycznej i wydarzeń od 2014 roku na Ukrainie potęgowane również w wymiarze militarnym. We współczesnym kontekście geopolitycznym sytuację omawianego regionu przedstawia Mahammad Reza Hafeznia w globalnym modelu przestrzennym (ryc. 2).

Ryc. 2.: Globalny „model aktywności świata" w strefach geostrategicznych

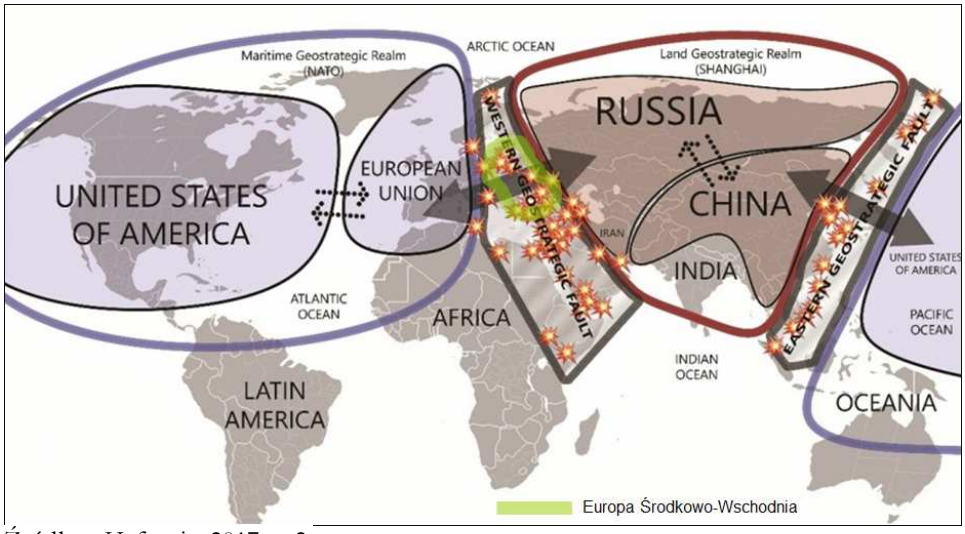

Źródło: . Hafeznia, 2017, s. 2.

W ramach konkurencji w skali globalnej między „światem lądowym" a „światem morskim" i wynikającymi stąd strategiami (morskimi i lądowymi) istnieją dwie strefy geostrategiczne (uskoki, strefy zgniotu) zlokalizowane na zachodzie i na wschodzie Eurazji, które wydają się najważniejsze dla geopolityki światowej. W strefach tych występują główne ogniska zapalne i dochodzi do konfliktów i sytuacji kryzysowych. Omawiany obszar znajduje się właśnie w obrębie jednej z nich, określonej jako Western Geostrategic Fault, gdzie USA i NATO są w geostrategicznej konfrontacji z Rosją. Ponieważ aktorzy obu stron na poziomie globalnym starają się rozszerzyć swoją przestrzeń polityczną i geograficzną, a także starają się nie pozwolić rywalom wejść w swoje przestrzenie, ma tu miejsce swoiste „zwarcie geostrategiczne" (Hafeznia 2017).

Diagnoza poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego, potęgi oraz bezpieczeństwa energetycznego państw regionu

Rozwój społeczno-gospodarczy, to proces pozytywnych zmian, dzięki którym w sferze wszelkiej działalności gospodarczej, kulturowej i społecznej oraz stosunków społeczno-produkcyjnych i polityczno-ustrojowych zwiększają

się i udoskonalają istniejące zjawiska a także powstają i rozwijają się nowe (Lach, 2014 a, s. 37). Rozwój ten możemy rozpatrywać w ujęciu opisowym i wartościującym oraz jakościowym i ilościowym. Jakościowy aspekt rozwoju dotyczy przekształceń struktur społeczno-gospodarczych, w wyniku których nabierają one nowych cech i własności. Natomiast ilościowy aspekt rozwoju obejmuje pojęcie wzrostu gospodarczego, a więc powiększania rozmiarów produkcji dóbr i usług, dochodu narodowego itp. Bezpośrednio po zakończeniu zimnej wojny państwa Europy Wschodniej znalazły się pod względem społeczno-gospodarczym w bardzo niekorzystnej sytuacji, szczególnie w porównaniu do państw Zachodu. Poziom życia mieszkańców był wielokrotnie niższy a dochody ludności po wschodniej stronie dawnej „żelaznej kurtyny" jeszcze pod koniec XX wieku były nawet 4,5-10 razy niższe od dochodów obywateli państw Europy Zachodniej. Warto też zwrócić uwagę, że obecnie sytuacja ta zmieniła się znacząco na korzyść państw Europy Wschodniej i już w 2018 roku wspomniane dysproporcje zmniejszyły się do 1,5-3,5 krotności nominalnego PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca. W celu uzyskania pełniejszego obrazu poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego regionu dokonano analizy wielozmiennej metodą rangowo-wagową na podstawie dziewięciu wskaźników, określając ich wartości dla każdego z dwudziestu państw regionu (tabela 1). Wartości wskaźników określono na podstawie baz danych: *The World Bank – World Development Indicators, International Monetary Fund– Country Data, The World Factbook CIA* i innych w większości odniesionych do roku 2018. Jej wyniki przedstawiono na ryc. 3.

W analizie uwzględniono dziewięć wskaźników, po trzy z grupy społecznych, ekonomicznych i infrastrukturalnych. Większe preferencje nadano wskaźnikom ekonomicznym, które łącznie mają wagę 0,55, wskaźniki społeczne otrzymały wagę 0,25, natomiast dotyczące infrastruktury – wagę 0,20. Preferencjadla wskaźników ekonomicznych podyktowana jest tym, że mają one pośrednio wpływ na zarówno kwestie społeczne, szczególnie poziom dochodów mieszkańców, jak również na poziom rozwoju infrastruktury transportowej, której cechą jest wysoka kapitałochłonność, a więc jej rozwój wymaga dużych nakładów pieniężnych. Najwyższy poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego posiadają Słowenia, Czechy i Estonia, na najniższym poziomie rozwoju są natomiast: Macedonia Północna, Bośnia i Hercegowina, Albania, Ukraina, Kosowo i Mołdawia. Szczególnie niski poziom dotyczy Ukrainy i wynika z prowadzonej od 2014 roku wojny we wschodnich obwodach, co skutkuje drastycznym obniżeniem poziomu życia mieszkańców w tym państwie. Najniższy poziom rozwoju mają Kosowo i Mołdawia, co spowodowane jest również niestabilną sytuacją polityczną i ekonomiczną w tych państwach. Polska jest wśród 20 państw regionu znajdujących się na średnim poziomie rozwoju.

Ryc. 3.: Poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego państw w 2018 r.

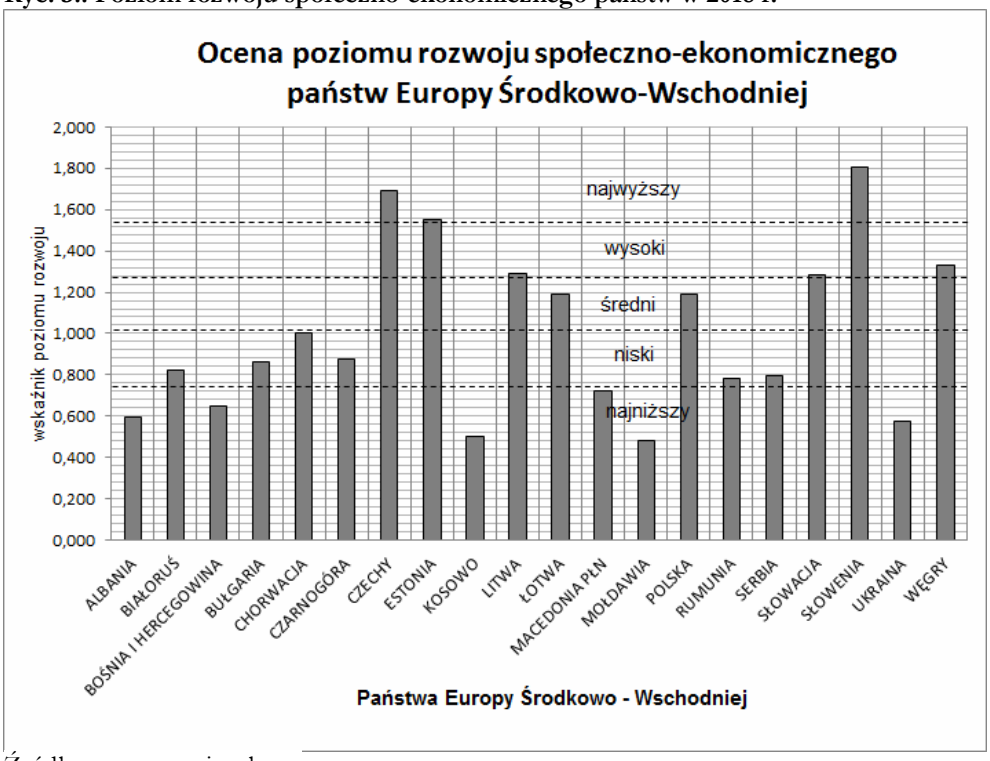

Źródło: opracowanie własne

Kolejna analiza podjęta w ramach przedstawianego tematu dotyczy określenia ogólnej potęgi (siły) poszczególnych państw regionu. Przyjęto do analizy dziewięć wskaźników, wśród których dobrano po trzy w następujących grupach: przestrzenno-demograficzne, ekonomiczne i militarne. Wskaźniki[7] dobrano więc w taki sposób aby można było dokonać oceny głównych aspektów decydujących o potędze państwa. Nie uwzględniono wskaźników niewymiernych lub trudno mierzalnych, dotyczących takich zagadnień jak: wola i morale społeczeństwa, dyplomacja, rodzaj rządów i przywództwo itp. Wszystkie wskaźniki wzięte do analizy są mierzalne i zostały przekształcone na stymulanty,

[7] W analizie uwzględniono następujące wskaźniki: 1. Powierzchnia terytorium w tys. km^2, 2. Długość linii brzegowej w km, 3. Liczba ludności w mln, 4. Produkt krajowy brutto za lata 2016-2018, GDP w mld $; 5. Produkcja energii elektrycznej ogółem, w mld kWh; 6. Wielkość eksportu ogółem, w mln $; 7. Wielkość wydatków obronnych za lata 2016-2018 w mln $; 8. Liczba czołgów; 9. Wskaźnik siły militarnej – przekształcone na stymulanty - 1/PwrIndex.

Tab. 1.: Wartości wskaźników do oceny poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego państw Europy Środkowo-Wschodniej

DANE DO OCENY POZIOMU ROZWOJU SPOŁECZNO-EKONOMICZNEGO PAŃSTW EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ										
Lp.	Państwo	Wskaźnik rozwoju społecznego - HDI	Liczba łóżek szpitalnych na 100 tys. mieszkańców	Liczba zgonów nowo urodzonych na 1 tys. żywych urodzeń - w 1/w	Produkt krajowy brutto na mieszkańca, GDP w $/mieszkańca	Zużycie energii elektrycznej ogółem w kWh/mieszkańca	Zużycie dzienne rafin. produktów naftowych w bbl na 1 tys. mies. zk.	Gęstość sieci dróg kołowych w km/100km²	Gęstość sieci kolejowej w km/100 km²	Liczba łóżek na 10 tys. km² terytorium	Wskaźnik potęgi (siły) państwa
	WAGA	0,15	0,05	0,05	0,30	0,15	0,10	0,10	0,05	0,05	1,00
1	ALBANIA	0,785	280,0	0,086	4925,71	1671,46	9,49	62,61	2,35	4,52	0,595
2	BIAŁORUŚ	0,808	1 100,0	0,278	6282,14	3329,31	14,80	45,66	2,66	3,13	0,823
3	BOŚNIA I HERCEGOW.	0,768	350,0	0,185	5138,25	3083,20	8,31	44,77	1,88	4,69	0,652
4	BUŁGARIA	0,813	610,0	0,120	9228,90	4682,36	13,74	36,28	4,50	2,80	0,862
5	CHORWACJA	0,831	554,0	0,110	14238,53	3730,24	17,09	51,85	4,81	3,89	1,006
6	CZARNOGÓRA	0,814	398,1	0,287	8876,87	4571,80	9,77	55,21	1,84	5,79	0,873
7	CZECHY	0,888	650,4	0,385	22947,69	5833,64	20,00	161,94	11,90	10,02	1,689
8	ESTONIA	0,871	461,7	0,283	24338,90	7068,23	22,74	128,31	4,74	3,98	1,554
9	KOSOWO	0,742	270,0	0,083	4141,47	2074,33	7,34	18,00	3,09	2,76	0,503
10	LITWA	0,858	655,8	0,283	19063,98	3758,99	20,76	124,09	2,71	5,82	1,289
11	ŁOTWA	0,847	431,6	0,196	18116,59	3534,00	23,19	113,14	2,83	2,63	1,188
12	MACEDONIA PŁN	0,757	385,6	0,128	5580,52	3029,87	9,91	53,43	3,60	6,61	0,720
13	MOŁDAWIA	0,700	620,0	0,085	3289,72	1279,93	5,24	27,60	3,46	3,25	0,491
14	POLSKA	0,865	662,4	0,227	15246,54	3888,53	16,91	135,60	6,15	3,45	1,191
15	RUMUNIA	0,811	699,2	0,109	11164,25	2313,46	9,23	34,28	4,52	1,89	0,780
16	SERBIA	0,787	560,6	0,175	7135,87	4211,58	10,45	41,74	4,92	3,38	0,795
17	SŁOWACJA	0,855	582,1	0,200	19554,12	4892,58	15,77	89,25	7,21	5,03	1,286
18	SŁOWENIA	0,896	444,2	0,625	25800,62	6374,58	24,80	192,03	6,06	7,89	1,804
19	UKRAINA	0,751	880,0	0,130	2978,69	3030,58	5,30	28,08	3,60	2,08	0,575
20	WĘGRY	0,838	701,9	0,208	15846,51	4006,84	17,07	212,32	8,42	4,41	1,334
	wartość średnia	0,814	562,8	0,207	12213,69	3813,27	14,10	82,81	4,66	4,40	1,000

Źródło: opracowanie własne

tam gdzie była taka konieczność. Największe preferencje nadano wskaźnikom ekonomicznym, które łącznie mają wagę 5,50; wskaźniki przestrzenno-demograficzne otrzymały wagę 1,50; natomiast dotyczące potencjału militarnego – wagę 3,00, przy sumie wag równej 10,00. Preferencje dla wskaźników ekonomicznych związane są z tym, że ich wpływ jest decydujący dla potęgi państwa, stąd nawet często w analizach jednozmiennych brany jest pod uwagę tylko taki wskaźnik np. wielkość PKB (Lach 2014b). W kontekście pomiaru potęgi istotne jest ujęcie odniesione do całego państwa i jego możliwości potęgotwórczych, stąd dobrane wskaźniki prezentują całościowy potencjał państw, a więc jest to nieco inne podejście, niż przy pomiarze poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego, gdzie wskaźniki określone są na jednostkę powierzchni czy mieszkańca. Ponieważ istotne jest porównanie państw między sobą w ramach rozpatrywanego regionu, zastosowano tu ujęcie względne podobnie jak w poprzedniej analizie oraz metodę rangowo-wagową. Odmiennie, niż w poprzednich rozważaniach dotyczących określenia poziomu rozwoju, tu rangowania dokonano dobierając metodę odpowiednią do specyfiki pomiaru potęgi (Lach i inni, 2011). W celu określenia wartości wskaźników dla każdego państwa regionu korzystano z następujących źródeł danych: *The World Bank – World Development Indicators*, *International Monetary Fund– Country Data*, *The World Factbook CIA*, *Global Firepower-PowerIndex* [8] Wartości wskaźników dla wszystkich badanych państw zawarto w tabeli 2 i są one określone w większości na rok 2018. Wyniki analizy przedstawiono na ryc. 4.

Prezentowane wyniki wskazują na znaczną przewagę potęgi Polski nad pozostałymi państwami Europy Wschodniej. Na poziomie średnim potęgi ogólnej znalazły się trzy kolejne państwa: Ukraina, Rumunia i Republika Czeska. Niska pozycja Ukrainy wynika z faktu, iż państwo to straciło znaczną część swojego potencjału ekonomicznego, co skutkuje obniżeniem potęgi ogólnej, w wyniku działań wojennych (aneksja Krymu, wojna w Donbasie) prowadzonych od 2014 roku i niekorzystnej sytuacji wewnętrznej. Według dokonanej klasyfikacji na poziomie niskim potęgi ogólnej znalazły się Węgry, Rumunia i Czechy, podczas gdy wszystkie pozostałe państwa klasyfikowane są na poziomie najniższym. W kontekście otrzymanych wyników oczywistym jest, że w Europie Wschodniej to Polska posiada najwyższą potęgę i powinna przejawiać znacznie większą aktywność międzynarodową w wymiarze regionalnym, odpowiadającą tej randze. Aktywność naszego państwa powinna być realizowana szczególnie poprzez działalność dyplomatyczną, mającą na celu stabilizowanie sytuacji politycznej w regionie i popieranie na arenie międzynarodowej aspiracji wszystkich państw regionu w ich dążeniu do przynależności do struktur

[8] https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp

Tab. 2.: Wartości wskaźników do oceny potęgi państw Europy Środkowo-Wschodniej

DANE DO OCENY POTĘGI (SIŁY) PAŃSTW EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ											
Lp.	Państwo	Powierzchnia terytorium w tys. km²	Długość linii brzegowej w km	Liczba ludności w mln	Produkt krajowy brutto za lata 2016-2018, GDP w mld $[3]	Produkcja energii elektrycznej ogółem, w mld kWh	Wielkość eksportu ogółem, w mln $	Wielkość wydat. obronnych za lata 2016-2018 w mln $[2]	Liczba czołgów	Wskaźnik siły militarnej, 1/PwrIndex	Wskaźnik potęgi (siły) państwa
	WAGA	0,5	0,2	0,8	3,5	0,8	1,2	2,0	0,3	0,7	10,0
1	ALBANIA	28,7	362	3,06	39,945	7,138	900,7	455,80	250	0,63	0,037
2	BIAŁORUŚ	207,6	0	9,53	162,112	31,580	28 650,0	1943,50	515	1,56	0,168
3	BOŚNIA i HERCEGOW.	51,2	20	3,85	54,775	16,990	5 205,0	543,60	370	0,39	0,055
4	BUŁGARIA	110,9	354	7,06	176,595	42,290	29 080,0	2675,20	531	1,33	0,163
5	CHORWACJA	56,6	5 835	4,27	167,630	12,200	13 150,0	2375,80	72	0,99	0,128
6	CZARNOGÓRA	13,8	294	0,61	14,671	3,045	422,2	211,20	0	0,43	0,022
7	CZECHY	78,9	0	10,69	656,230	77,390	144 800,0	6742,80	116	1,95	0,390
8	ESTONIA	45,2	3 794	1,24	80,881	11,550	13 440,0	1653,60	0	0,47	0,074
9	KOSOWO	10,9	0	1,91	21,843	5,638	428,0	172,50	0	0,15	0,018
10	LITWA	65,3	90	2,79	143,768	3,131	29 120,0	2477,90	0	0,73	0,097
11	ŁOTWA	64,6	498	1,92	93,007	6,241	12 840,0	1596,20	0	0,54	0,067
12	MACEDONIA PŁN	25,7	0	2,12	34,624	5,396	4 601,0	330,70	31	0,42	0,034
13	MOŁDAWIA	33,9	0	3,44	29,050	5,490	1 858,0	94,30	0	0,55	0,036
14	POLSKA	312,7	440	38,42	1584,182	156,900	224 600,0	30631,10	1100	2,46	0,936
15	RUMUNIA	238,4	225	21,46	639,454	61,780	64 580,0	10875,00	717	1,55	0,394
16	SERBIA	77,5	0	7,08	135,258	36,540	15 920,0	2416,40	293	0,77	0,119
17	SŁOWACJA	49,0	0	5,44	291,938	25,320	80 800,0	3332,70	30	1,22	0,192
18	SŁOWENIA	20,3	47	2,10	147,332	15,460	32 140,0	1452,50	76	0,66	0,093
19	UKRAINA[1]	560,4	2 782	43,95	336,378	153,600	39 690,0	11821,10	2031	1,97	0,477
20	WĘGRY	93,0	0	9,83	421,472	30,220	98 740,0	4394,00	30	1,26	0,252
	wartość max.	560,4	5 835	43,95	1584,182	156,900	224 600,0	30631,10	2 031	2,46	
		[1] bez terenów okupowanych			[3] The World Bank			[2] SIPRI Military Expenditure Database			

Źródło: opracowanie własne

Ryc. 4. Potęga ogólna państw w wymiarze względnym

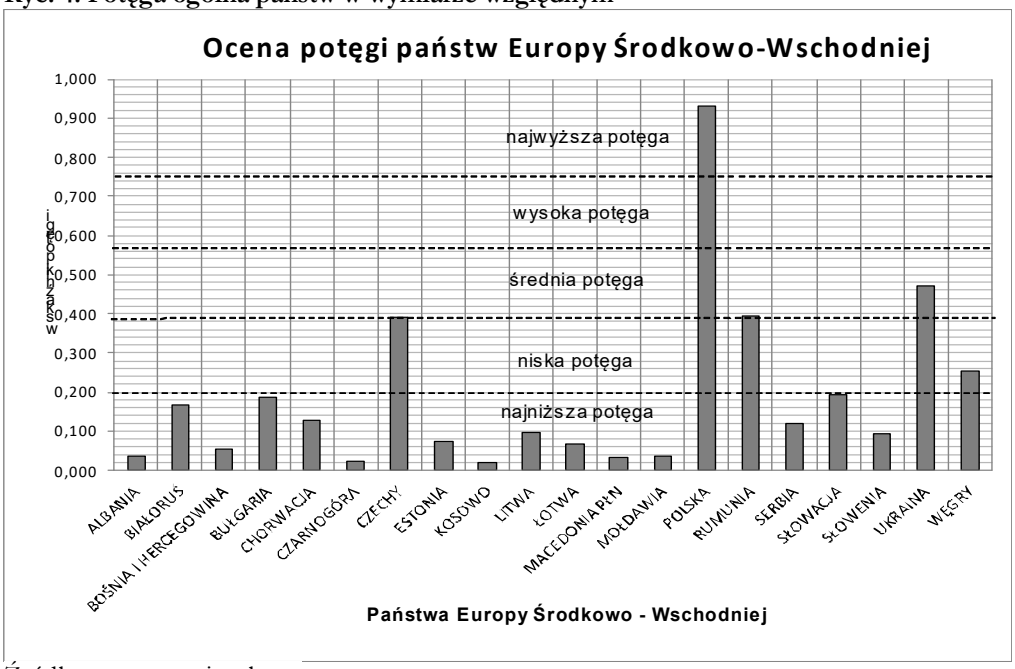

Źródło: opracowanie własne

zachodnich w których funkcjonuje Polska. Ponadto Polska powinna skupiać wokół siebie państwa regionu dla lepszego prezentowania wspólnych interesów np. na forum Unii Europejskiej i uzyskiwania większej wagi głosu regionu. Powinna też inspirować pozostałe państwa do tworzenia transregionalnej infrastruktury transportowej dla lepszej wymiany handlowej, szczególnie na kierunku północ-południe. Wszystkie tego typu działania są ze wszech miar korzystne, gdyż podnoszą rangę całego regionu i tym samym wpływają na wycenę wartości walorów finansowych, szczególnie poprzez agencje ratingowe. Należy poszukiwać wspólnych pól zainteresowania i na ich podstawie budować współpracę, szczególnie w sytuacjach pojawiających się zagrożeń dotyczących pojedynczych państw, jak i całego regionu. W tym kontekście znaczenie zasadnicze ma zapobieganie dalszej ekspansji wpływów Rosji. Szczególnie dotyczy to problematyki bezpieczeństwa energetycznego, gdyż duża część państw Europy Wschodniej jest nadmiernie uzależniona, ponad akceptowalną miarę, od dostaw rosyjskich nośników energii. Zasoby ropy naftowej w Europie są znikome w stosunku do zapotrzebowania, dlatego ważna jest współpraca międzypaństwowa w zakresie rozwiązania problemów energetycznych regionu, szczególnie w kontekście zapewnienia dywersyfikacji dostaw tego surowca do Europy (ryc. 5). Rosja jest dla większości państw regionu głównym dostawcą ropy naftowej, a niektóre rafinerie są tu również przystosowane do przerobu tego rodzaju ropy, co dodatkowo pogłębia uzależnienie, jak to jest np. na

Białorusi. Dwie białoruskie rafinerie, w Nowopołocku i Mozyrzu mają wielokrotnie większe zdolności rafinacji rosyjskiej ropy, niż potrzeby wewnętrzne gospodarki białoruskiej, co przy okresowych preferencyjnych cenachnabycia surowca daje temu państwu znaczne dochody ze sprzedaży produktów rafinacji, ale jak wspomniano całkowicie uzależnia to państwo od Federacji Rosyjskiej. W kontekście całego regionu niepokojące jest więc uzależnienie przemysłu rafineryjnego od rosyjskiej ropy naftowej, monopolizacja przesyłu ropy przez firmy rosyjskie oraz wzrost ich udziałów w przemyśle rafineryjnym państw Europy Wschodniej.

Ryc. 5.: Porównanie państw pod względem wielkości zasobów ropy naftowej

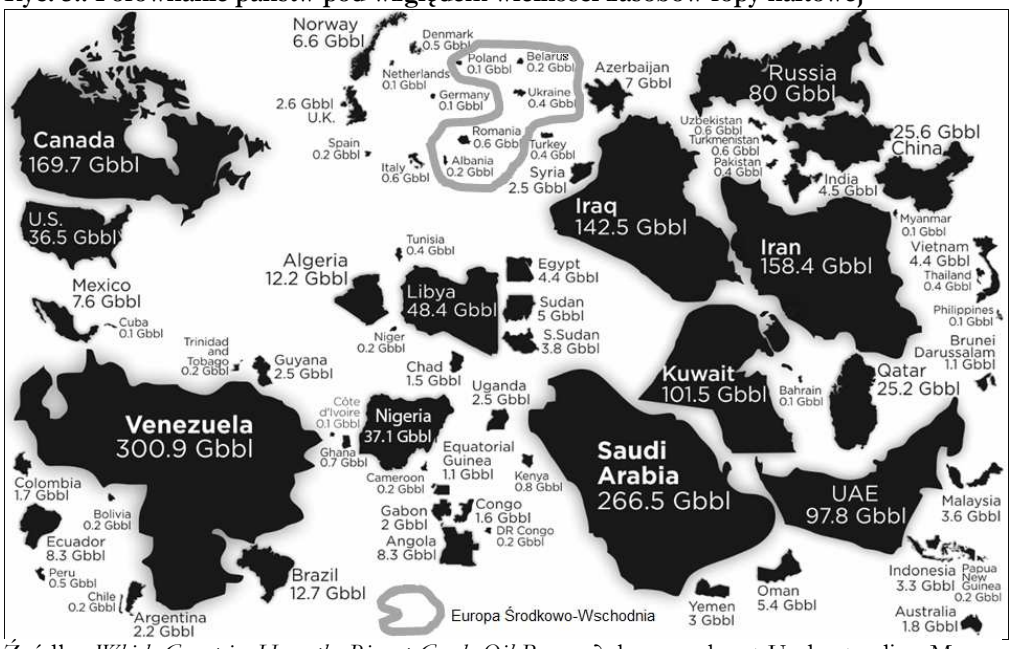

Źródło: *Which Countries Have the Biggest Crude Oil Reserves?*, howmuch.net Understanding Money (dostęp 23.12.2019 r.), https://howmuch.net/articles/worlds-biggest-crude-oil-reserves-by-country

Najbardziej palącą kwestią dotyczącą bezpieczeństwa dostaw surowców energetycznych jest silne uzależnienie od jednego zewnętrznego dostawcy. Ma to szczególne znaczenie w odniesieniu do gazu ziemnego: dziesięć państw członkowskich UE położonych w Europie Wschodniej zależy od Rosji jako znaczącego dostawcy, a trzy z nich wykorzystują gaz ziemny do zaspokojenia ponad jednej czwartej swojego całkowitego zapotrzebowania na energię. W 2014 r. Federacja Rosyjska anektowała Krym, co spowodowało wprowadzenie wobec niej międzynarodowych sankcji. W sytuacji konieczności bieżącej realizacji dostaw gazu ziemnego i ropy naftowej wiele państw regionu stało się mimowolnymi zakładnikami tej sytuacji. Rosja dostarcza bowiem większość

gazu ziemnego do Bułgarii (83%), Czech (65%), Węgier (64%), Słowacji (91%), Serbii (80%), podczas gdy gaz zużywany na Białorusi, w Mołdawii, Bośni i Hercegowinie i Macedonii Pn. w całości pochodzi z Rosji. Jeśli chodzi o Unię Europejską, około 70% gazu zużywanego pochodzi tam z importu. Oczekuje się, że import gazu jeszcze wzrośnie do ok. 340–350 mld m³ rocznie w latach 2025–2030. W 2013 r. 39 % gazu importowanego do UE pochodziło z Rosji, 33 % z Norwegii, a 22 % z Afryki Północnej (Algieria i Libia). W celu określenia ogólnego poziomu bezpieczeństwa energetycznego państw Europy Wschodniej autor dokonał analizy tej problematyki na podstawie przyjętych dziesięciu wskaźników[9], których wartości określono dla dwudziestu państw regionu (tabela 3). Analizę wykonano w wymiarze względnym tzn. przez porównanie poziomu bezpieczeństwa tylko państw regionu, a jej wyniki przedstawiono w postaci graficznej (ryc. 6).

Ryc. 6.: Poziom bezpieczeństwa energetycznego państw

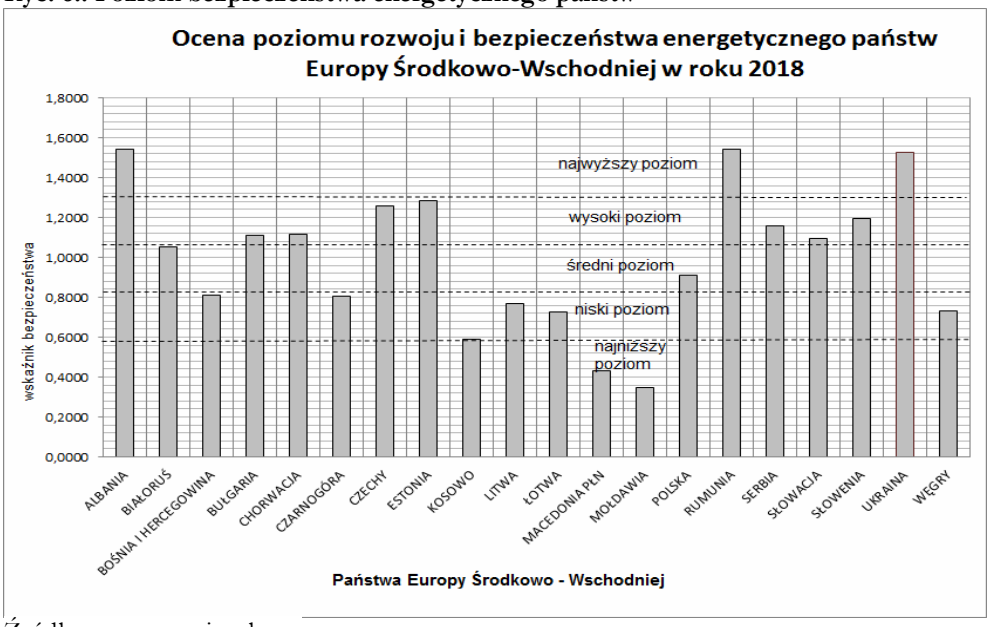

Źródło: opracowanie własne

[9] Są to następujące wskaźniki: 1) Produkcja energii elektrycznej w mld kWh na 1 mln mieszkańców; 2) Produkcja energii elektrycznej w mln kWh na 1 tys. km²; 3) Eksport energii elektrycznej w mln kWh na 1 tys. mieszkańców; 4) Samowystarczalność energetyczna, produkcja / konsumpcja w %; 5) Moc zainstalowana w mln kW na 1 mln mieszkańców; 6) Udział energetyki EKO (hydro, jądrowe, inne) w całości zainstalowanej mocy w %; 7) Samowystarczalność gazu, produkcja/konsumpcja w %; 8) Zasoby potwierdzone gazu ziemnego w mln m³na 1 tys. mieszkańców; 9)Samowystarczalność produkty rafinowane, produkcja/ konsumpcja w %; 10) Zasoby potwierdzone ropy naftowej w mln bbl na 1 mln mieszkańców.

Tab. 3.: Wartości wskaźników do oceny poziomu rozwoju i bezpieczeństwa energetycznego państw Europy Środkowo-Wschodniej

DANE DO OCENY POZIOMU ROZWOJU I BEZPIECZEŃSTWA ENERGETYCZNEGO PAŃSTW EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ W ROKU 2018											
Lp.	Państwo	Produkcja energii elektrycznej w mld KWh na 1 mln mieszkańców	Produkcja energii elektrycznej w mln KWh na 1 tys. km²	Eksport energii elektrycznej w mln KWh na 1 tys. mieszkańców	Samowystarcz. energetyczna, produkcja / konsumpcja w %	Moc zainstalowana w mln KW na 1 mln mieszkańców	Udział energetyki EKO (hydro, jądr. i inne) w całości zainstalowanej mocy w %	Samowystarcz. gazu, produkcja / konsumpcja w %	Zasoby potwierdzone gazu ziemnego w mln m³ na 1 tys. mieszkańców	Samowystarcz. produkty rafinowane, produkcja / konsumpcja w %	Zasoby potwierdzone ropy naftowej w mln bbl / 1 mln mieszkańców	Wskaźnik poziomu rozwoju i bezpieczeństwa enegetycznego państwa
	WAGA	0,15	0,05	0,10	0,20	0,15	0,05	0,10	0,05	0,10	0,05	1,00
1	ALBANIA	2,33	248,3	0,611	139,69	0,690	95,0	100,00	0,27	19,44	55,050	1,5439
2	BIAŁORUŚ	3,31	152,1	0,365	99,56	1,054	4,0	0,34	0,30	338,44	20,782	1,0532
3	BOŚNIA i HERCEGOW.	4,41	331,9	1,560	143,13	1,215	52,0	0,00	0,00	0,00	0,000	0,8121
4	BUŁGARIA	5,99	381,4	1,302	130,77	1,523	62,0	2,39	0,80	148,76	2,125	1,1096
5	CHORWACJA	2,86	215,6	0,749	76,59	1,152	56,0	40,67	5,84	102,22	16,626	1,1155
6	CZARNOGÓRA	4,96	220,5	1,488	108,44	1,449	77,0	0,00	0,00	0,00	0,000	0,8040
7	CZECHY	7,24	981,3	2,320	124,14	2,024	40,0	2,63	0,37	83,06	1,404	1,2580
8	ESTONIA	9,28	255,4	4,511	131,32	2,072	28,0	0,00	0,00	0,00	0,000	1,2833
9	KOSOWO	2,96	517,9	0,464	142,48	0,825	4,0	0,00	0,00	0,00	0,000	0,5892
10	LITWA	1,12	47,9	0,261	29,82	1,328	27,0	0,00	0,00	338,79	4,296	0,7688
11	ŁOTWA	3,24	96,6	1,973	91,81	1,524	61,0	0,00	0,00	0,00	0,000	0,7249
12	MACEDONIA PŁN	2,55	209,9	0,028	84,05	0,863	40,0	0,00	0,00	0,00	0,000	0,4321
13	MOŁDAWIA	1,60	162,2	0,000	124,77	0,150	14,0	0,44	0,00	1,29	0,000	0,3490
14	POLSKA	4,08	501,8	0,313	105,02	0,992	21,0	28,60	2,08	85,31	3,279	0,9092
15	RUMUNIA	2,88	259,2	0,523	124,46	1,116	54,0	93,87	4,92	117,47	27,963	1,5439
16	SERBIA	5,16	471,6	0,908	122,58	1,037	36,0	18,75	6,80	100,47	10,949	1,1594
17	SŁOWACJA	4,65	516,4	1,947	95,05	1,404	64,0	2,24	2,60	152,89	1,653	1,0943
18	SŁOWENIA	7,35	762,6	3,792	115,37	1,682	63,0	0,88	0,00	0,00	0,000	1,1934
19	UKRAINA	3,49	274,1	0,082	115,32	1,310	34,0	63,81	25,12	27,33	8,987	1,5253
20	WĘGRY	3,08	324,8	0,533	76,76	0,879	36,0	17,44	0,67	90,99	2,443	0,7307
	w artość średnia	4,13	346,6	1,187	109,06	1,214	43,4	18,60	2,49	80,32	7,778	1,0000

Źródło: opracowanie własne

Najwyżej oceniono poziom bezpieczeństwa energetycznego Albanii,[10] Rumunii i Ukrainy. Wpłynęły na to własne zasoby tych krajów pozwalające na większą samowystarczalność w tym względzie, niż w pozostałych państwach regionu. Wysoki poziom tego wskaźnika dotyczy takich państw jak: Estonia, Czechy, Słowenia, Serbia, Chorwacja, Bułgaria i Słowacja. Polska wraz z Białorusią znalazła się na poziomie średnim. Białoruś jest w tym względzie w lepszej sytuacji, gdyż kończona jest tam budowa elektrowni jądrowej w Ostrowcu. Najniżej został oceniony poziom rozwoju i bezpieczeństwa energetycznego w Mołdawii, Macedonii Północnej i w Kosowie.

Wybrane działania na rzecz rozwoju społeczno-ekonomicznego oraz podnoszenia bezpieczeństwa i rangi regionu

W kontekście rozwoju społeczno-ekonomicznego i bezpieczeństwa państw Europy Wschodniej istotne znaczenie ma przynależność krajów regionu do struktur zachodnioeuropejskich takich jak Unia Europejska (UE) i Sojusz Północnoatlantycki (NATO). Wszystkie państwa, które wstąpiły do UE podnoszą znacznie poziom swojego rozwoju, a to głównie dzięki możliwościom korzystania z różnych programów pomocowych[11] mających na celu wyrównywanie poziomu rozwoju i realizację innych potrzeb społecznych. Na jedenaście państw regionu należących do UE osiem krajów znajduje się na średnim lub wyższym poziomie rozwoju społeczno-ekonomicznego, a tylko Bułgaria i Rumunia, które wstąpiły dopiero w 2007 r. oraz Chorwacja, która wstąpiła w 2013 roku do UE, są jeszcze na poziomie niskim (ryc. 3).

Jak wspomniano wyżej jedną z najistotniejszych kwestii w kontekście rozwoju społeczno-ekonomicznego, a więc podnoszenia poziomu życia mieszkańców, a również rozwoju gospodarki jest zaopatrzenie w energię i zapewnienie bezpieczeństwa dostaw. Z diagnozy stanu bezpieczeństwa energetycznego państw regionu wynika, że istnieje konieczność poprawy sytuacji w tym zakresie, stąd realizowane są liczne projekty o krytycznym znaczeniu dla bezpieczeństwa energetycznego UE, zarówno w perspektywie krótko- jak i średnioterminowej. Ogółem w ramach całej UE określono 27 projektów dotyczących gazu i 6 projektów dotyczących energii elektrycznej, których wdrożenie powinno zwiększyć możliwość dywersyfikacji dostaw i solidarność w

[10] Analiza nie uwzględnia zagrożeń naturalnych, które mają również wpływ na systemy energetyczne, stąd np. w nocy z 25 na 26.11. 2019 r. nawiedziło Albanię silne trzęsienie ziemi. W całym kraju życie straciło 51 osób, a co najmniej 900 zostało rannych. Trzęsienie było najsilniejszym w Albanii od 40 lat i najbardziej śmiertelnym od niemal wieku, ucierpiała również infrastruktura energetyczna.

[11] UE udziela wsparcia finansowego i dotacji na realizację wielu różnych projektów i programów w dziedzinach takich jak: rozwój regionalny i rozwój obszarów miejskich; zatrudnienie i integracja społeczna; rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich; polityka morska i polityka rybołówstwa; badania naukowe i innowacje oraz pomoc humanitarna.

najbardziej narażonych regionach. Planowano ukończenie około połowy z tych projektów do 2017 r., natomiast oddanie do użytku pozostałych projektów jest planowane do 2020 r. Większość tych krytycznych projektów jest zlokalizowana w Europie Wschodniej. W tym kontekście planowane jest połączenie międzysystemowe PL-CZ poprzez nowy gazociąg dwukierunkowy między Republiką Czeską a Polską oraz połączenie międzysystemowe PL-SK, poprzez nowy gazociąg dwukierunkowy między Słowacją a Polską, co umożliwi przepływ gazu między Morzem Bałtyckim i Morzem Adriatyckim, doprowadzając do znacznego zwiększenia bezpieczeństwa dostaw w całej Europie Wschodniej (Południowo-Wschodniej i Środkowo-Wschodniej). Końcowym elementem systemu będzie terminal LNG w chorwackim Krk, zwiększający bezpieczeństwo dostaw gazu i dywersyfikację w regionie. Ponadto rozpatrywane jest umożliwienie rewersu gazu z Chorwacji na Węgry oraz z Rumunii na Węgry. W ramach środków i działań UE powinna poprawić się wewnętrzna sieć połączeń międzysystemowych w celu zapewnienia, aby gaz od dostawców mógł dotrzeć na wszystkie rynki.

Pozytywnymi przykładami działań w celu znacznego uniezależnienia się od dostaw gazu ziemnego z kierunku wschodniego są Polska (oddanie do użytku terminalu LNG w Świnoujściu) oraz Litwa, która uruchomiła pływający terminal LNG w 2014 roku i dzięki zwiększeniu przepustowości połączenia z Kłajpedy do rurociągu międzysystemowego LT-LV poprawi się dodatkowo możliwość zaopatrywania Łotwy. Kolejną inwestycją w subregionie bałtyckim będzie nowy dwukierunkowy gazociąg morski „Balticconnector" między Estonią i Finlandią oraz nowy Bałtycki terminal LNG (miejsce do ustalenia). Na podstawie oceny wzrostu możliwości wydobycia gazu ziemnego w Norwegii (do 116 mld m³ rocznie w 2018 r.) zapadła decyzja w naszym kraju o budowie gazociągu *Baltic Pipe* z tego państwa do Polski, którego ukończenie pozwoli nam całkowicie uniezależnić się od dostaw gazu ziemnego z Federacji Rosyjskiej.

Z inicjatywy Komisji Europejskiej w lutym 2015 r. powołano grupę wysokiego szczebla ds. połączeń gazowych w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej (*Central and East South Europe Gas Connectivity – CESEC*). Nowy format obejmuje wszystkie państwa unijne do niedawna uczestniczące w projekcie *South Stream* (Austria, Bułgaria, Chorwacja, Grecja, Słowenia, Węgry, Włochy) oraz dodatkowo Słowację i Rumunię. Jego celem jest poprawa bezpieczeństwa energetycznego poprzez przyspieszenie integracji infrastrukturalnej regionu i dywersyfikację źródeł dostaw. Jednocześnie po zarzuceniu projektu *South Stream* w Południowo-Wschodniej Europie zostały podjęte decyzje o rozwijaniu alternatywnego połączenia w postaci południowego korytarza dostaw gazu ziemnego. Niestety, przynajmniej w początkowym okresie eksploatacji oparty on będzie wyłącznie o gaz rosyjski. W 2019 r. bułgarski państwowy operator systemu przesyłowego *Bulgartransgaz* podpisał z saudyjskim konsorcjum Arkad umowę na budowę liczącego ok. 500

km odcinka bułgarskiej części drugiej nitki gazociągu *Turk Stream*. Jest to kluczowy fragment lądowego przedłużenia tego gazociągu, mający połączyć istniejącą bułgarską infrastrukturę tranzytową (155 km od granicy bułgarsko-tureckiej do miejscowości Prowadia) z granicą bułgarsko-serbską. Gazociągiem tym ma płynąć do Bułgarii ok. 18 mld m^3 rosyjskiego gazu rocznie, z czego 11 mld m^3 będzie przesyłane dalej przez Serbię na Węgry. Pierwsze 308 km ma powstać w roku 2020, pozostała część w 2021.W dłuższej perspektywie inne kraje, takie jak Turkmenia, Irak i Iran (przy spełnieniu warunków niezbędnych do zniesienia sankcji) mogą również znacząco przyczynić się do rozszerzenia południowego korytarza gazowego. Ponadto planowana jest integracja rumuńskiego systemu tranzytowego i przesyłowego oraz rewers na Ukrainę.

Poza przedstawionymi projektami mającymi poprawić sytuacje na rynku dostaw gazu ziemnego, podjęto szereg inwestycji w zakresie infrastruktury energii elektrycznej. Są to m.in.: Nordbalt 1 i 2; połączenia międzysystemowe Szwecja-Litwa; połączenie międzysystemowe LT-PL; linie wewnętrzne w LV; zwiększanie zdolności przesyłowych na połączeniu międzysystemowym LV-SE (Nordbalt); połączenie międzysystemowe EE-LV; połączenie międzysystemowe i powiązane wzmocnienia w EE; synchronizacja EE, LV, LT z sieciami Europy. W kontekście poprawy stanu bezpieczeństwa energetycznego największe znaczenie ma Strategia unii energetycznej (COM/2015/080), opublikowana w dniu 25.02 2015 r. mająca na celu zbudowanie unii energetycznej. Działania te podejmuje Komisja Europejska dla poprawienia stanu bezpieczeństwa energetycznego państw unii, w tym dywersyfikacji dostaw surowców

energetycznych, szczególnie gazu ziemnego. Wieloletnie całkowite uzależnienie od dostaw z jednego kierunku nie pozwala niektórym państwom wyzwolić się z objęć rosyjskich, co oznacza też, że są one w zbyt dużym stopniu narażone na szoki podażowe. Bułgaria pozostaje uzależniona od rosyjskiego surowca, co wynika z wieloletnich zaniedbań rządu w sferze dywersyfikacji dostaw. Pierwsze konkretne działania na rzecz zmiany tej sytuacji podjęto w 2019 r., pozyskując z Grecji amerykańskie LNG i rozpoczynając budowę nowego łącznika z Grecją (IGB). LNG zaspokoi jednak tylko ok. 9% bułgarskiego zapotrzebowania na gaz ziemny, a IGB rozpocznie pracę najwcześniej w 2021 r. Pomimo przynależności do UE i NATO Bułgaria prowadzi politykę balansowania między Zachodem i Rosją (Seroka 2019).

Komisja Europejska inicjuje wiele projektów infrastrukturalnych finansowanych w ramach instrumentu „Łącząc Europę" i funduszy polityki spójności UE, aby zapewnić większą spójność szerokiego wachlarza istniejących systemów finansowania i zmaksymalizować ich efektywność. Konieczne jest rozszerzenie możliwości rozproszonego wytwarzania energii i zarządzania popytem, w tym w odniesieniu do rynków dnia bieżącego, co pozwoli na realizację nowych połączeń długodystansowych linii wysokiego napięcia (supersieci) oraz nowych technologii magazynowania. Biorąc pod uwagę

szczególną wrażliwość Europy Wschodniej istnieje potrzeba usprawnienia współpracy, solidarności i zaufania w tym regionie. Specjalne ustalenia dotyczące współpracy przyczynią się do przyspieszenia integracji tych rynków na ogólnoeuropejskim rynku energii, co doprowadzi do poprawy płynności i odporności systemu energetycznego oraz umożliwi pełne wykorzystanie potencjału regionu w zakresie energii odnawialnej i efektywności energetycznej.

Pomimo wielu problemów sytuacja w zakresie energetycznym w całej Unii Europejskiej ulega ciągłej poprawie, co wykazuje czwarty *Raport o stanie unii energetycznej* opublikowany w kwietniu 2019 roku i wskazujący, że dostawy energii w Europie są obecnie bezpieczniejsze, bardziej opłacalne i bardziej dostępne dla każdego państwa, gospodarstwa domowego i przedsiębiorstwa, niż to było kilka lat temu.

Kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa energetycznego wszystkich państw regionu ma włączenie ich systemów elektroenergetycznych do wspólnego, połączonego systemu elektroenergetycznego Europy Zachodniej, czyli systemu UCTE (ang. *Union of the Coordination of Transmission of Electricity*). W lipcu 2009 roku zlikwidowano UCTE przez wcielenie struktury organizacyjnej w skład zreformowanej organizacji ETSO (ang. *European Transmission System Operators*), obejmującej operatorów elektroenergetycznych sieci przesyłowych pod nazwą ENTSO-E (ang. *European Network of Transmission System Operators for Electricity*). Są jeszcze kraje Europy Wschodniej nienależące do żadnej ze stref ale połączone z tym systemem. System ENTSO-E/UCTE jest połączony z sąsiadującymi systemami, m.in. brytyjskim, albańskim, skandynawskim (liniami prądu stałego HVDC), krajów bałtyckich (oddane połączenie Polski z Litwą ze wstawką prądu stałego „LitPol Link"). Istnieją też na terytorium Ukrainy i Białorusi niewielkie podsystemy wyspowe, pracujące synchronicznie z systemem ENTSO-E/UCTE. W tym względzie sytuacja energetyczna jest więc najbardziej ujednolicona w całym regionie. Wielkim wyzwaniem dla niektórych państw regionu w tym również Polski będzie tworzenie nowoczesnej i dobrze prosperującej gospodarki neutralnej dla klimatu do 2050 r. Polska, Węgry i Czechy sprzeciwiają się naciskom w sprawie przyjęcia celu ograniczenia emisji gazów cieplarnianych do zera do połowy XXI w., ponieważ obawiają się, że może to zaszkodzić ich gospodarkom.

Unia Europejska proponuje nowy, wielomiliardowy Fundusz Sprawiedliwej Transformacji Energetycznej, który ma wspierać odchodzenie krajów członkowskich od spalania węgla. Stworzenie takiego funduszu zostało zaproponowane przez Parlament Europejski jako sposób na wsparcie dla regionów najbardziej uzależnionych od węgla w okresie stopniowego wycofywania się z tego paliwa, do czego zmusza zaostrzenie celów klimatycznych Unii.

Komisja Europejska proponuje podział Funduszu proporcjonalnie do rozmiaru potrzebujących go regionów, co stwarza ryzyko zbytniego

rozproszenia zasobów. Polska obawia się, że w taki sposób wsparcie dostaną również bogate niemieckie regiony uzależnione od węgla.[12] W Polsce zatrudniona jest połowa siły roboczej Unii pracującej w sektorze górnictwa i energetyki węglowej i to w Polsce odchodzenie od węgla spowoduje likwidację największej liczby miejsc pracy. Do korzystania z Funduszu kwalifikuje się 50 regionów w 18 państwach Unii[13], w tym dziesięć w Polsce i osiem w Niemczech – dwóch krajach najbardziej dotkniętych transformacją.

Kolejne działania istotne dla rozwoju całej Europy Wschodniej dotyczą usprawnienia połączeń transportowych. Dla realizacji tych celów wyznaczana jest transeuropejska sieć transportowa TEN-T w skład której wchodzą: szlaki drogowe, kolejowe, lotnicze, morskie oraz rzeczne stanowiące najważniejsze połączenia z punktu widzenia rozwoju Unii Europejskiej, a także punktowe elementy infrastruktury w postaci portów morskich, lotniczych, śródlądowych i terminali drogowo-kolejowych. Ponadto, jej integralnym składnikiem są również inteligentne systemy transportowe, których wdrażanie przyczynia się do poprawy przepustowości sieci, bezpieczeństwa ruchu i zmniejszenia zanieczyszczenia środowiska przez transport.

W celu bardziej efektywnego wdrażania tej sieci i przyśpieszenia prac nad projektami infrastrukturalnymi o największej europejskiej wartości dodanej ustanowiono korytarze sieci bazowej TEN-T. Korytarze mają służyć koordynacji różnych projektów na szczeblu ponadnarodowym. Powinny przyczynić się do rozwoju infrastruktury sieci bazowej tak, aby rozwiązać problem wąskich gardeł, zintensyfikować połączenia transgraniczne oraz poprawić wydajność systemu transportowego. Zgodnie z zamierzeniami UE, korytarze sieci bazowej mają zostać wdrożone do 2030 roku. Aktualnie ustanowiono w Europie dziewięć korytarzy, które zastąpiły dotychczasowe 30 projektów priorytetowych TEN-T, są to: Morze Bałtyckie - Morze Adriatyckie; Morze Północne - Morze Bałtyckie; Morze Śródziemne; Wschód/wschodnia

[12] Wszystko wskazuje, że Niemcy nie zamierzają zrezygnować ze wsparcia unijnego dla państw odchodzących od węgla, gdyż aktualnie, mimo głoszonej potrzeby ograniczania emisji tzw. gazów cieplarnianych, uruchamiają kolejne elektrownie węglowe (przyp. red.).

[13] Październikowy projekt wymienia trzy kryteria, na podstawie których poszczególne regiony mogłyby kwalifikować się do korzystania z funduszu. Są to: liczba zatrudnionych w górnictwie węgla kamiennego i brunatnego; intensywność emisji dwutlenku węgla „przekraczająca [x]-krotność średniej w UE" (wniosek nie określa, ile razy); oraz produkcja torfu „przekraczająca [x]-krotność średniej w UE". Zgodnie z tą propozycją według pierwszych dwóch kryteriów do korzystania z funduszu kwalifikuje się nawet 50 regionów w 18 państwach UE: dziesięć w Polsce, osiem w Niemczech, sześć w Hiszpanii, pięć w Grecji, cztery we Włoszech, po dwa w Bułgarii, Czechach, Rumunii i Słowacji i po jednym w Belgii, Chorwacji, Estonii, Holandii, Portugalii, Słowenii, na Węgrzech i na Cyprze – a nawet na wyspie Réunion na Oceanie Indyjskim, będącej zamorskim departamentem Francji. Gdyby z kolei zastosować również trzecie kryterium, pomoc w ramach funduszu objęłaby także niektóre regiony w Irlandii i Finlandii.

część regionu Morza Śródziemnego; Skandynawia - Morze Śródziemne; Ren - Alpy; Atlantyk; Morze Północne - Morze Śródziemne; Ren - Dunaj. Z tych dziewięciu korytarzy pięć ma duże znaczenie dla państw Europy Wschodniej z uwagi na ich przebieg przez region. Są to: Morze Bałtyckie - Morze Adriatyckie; Morze Północne – Bałtyk; Morze Śródziemne; Wschód/wschodnia część regionu Morza Śródziemnego; oraz Ren – Dunaj.

Największe znaczenie dla połączenia regionu z północy na południe, w tym również Polski ma korytarz Morze Bałtyckie – Morze Adriatyckie. Korytarz ten o długości 1 800 km pozwala na utworzenie większej liczby możliwych tras między basenami Morza Bałtyckiego i Morza Adriatyckiego. Drogowe i kolejowe połączenia korytarza zaczynające się w portach polskich biegną w kierunku portów Morza Adriatyckiego: Kopru, Triestu, Wenecji i Rawenny, przez Lublanę w Słowenii lub przez Udine do Wenecji i Bolonii we Włoszech.

Przedstawione wyżej działania i wyznaczone korytarze transportowe przyjęte zostały przez Unię Europejską w ramach nowej polityki transportowej, stąd obejmują głównie propozycje połączeń przebiegających przez państwa należące lub kandydujące do tej struktury. W kontekście rozwoju całej Europy Wschodniej brakuje tu szeregu korytarzy transportowych mających kluczowe znaczenie dla integracji całej przestrzeni tego regionu. Szersze ujęcie tej problematyki było uzgadniane i prezentowane w końcu XX wieku. Polska zajmuje ważne miejsce w układzie sieci międzynarodowych korytarzy transportowych ze względu na swe położenie geograficzne. Według ustaleń Paneuropejskich Konferencji Ministrów Transportu na Krecie w 1994 roku i w Helsinkach w 1997 roku przez terytorium Polski miały przebiegać 4 z 10 Korytarzy Paneuropejskich.

Przedstawiona wyżej koncepcja została uzupełniona o dwa istotne korytarze transportowe przebiegające z północy na południe regionu, a mianowicie o Via Carpatia (11) i Via Baltic Adriatic (XII). Ustanowienie Via Carpatia wynika z aktualnych analiz i potrzeb rozwojowych na kierunku południkowym, natomiast drugi z nich to korytarz przebiegający również południkowo ale przez zachodnią część Polski. Przedstawione rozwiązania są niezbędne dla rozwoju całego regionu i mają uzupełnić sieć rozbudowywanych dotychczas ze względów militarnych połączeń równoleżnikowych. Obecne dążenia do połączenia wybrzeży mórz Bałtyckiego, Adriatyckiego, Egejskiego i Czarnego wynikają m.in. z koncepcji Nowego Jedwabnego Szlaku, oraz Międzymorza (Trójmorza). Takie połączenia są niezbędne w zakresie przede wszystkim transportu samochodowego i kolejowego, a być może i śródlądowego łączącego Bałtyk (przez Odrę i niezbędny kanał do dorzecza Dunaju) z Morzem Czarnym. Takie przedsięwzięcia wymagają zaangażowania olbrzymich środków pieniężnych i będą mogły być realizowane w ramach środków pozyskiwanych z Unii Europejskiej w ramach chociażby instrumentu finansowego „Łącząc Europę". Instrument „Łącząc Europę" (ang. *Connecting*

Europe Facility - CEF) to nowy instrument finansowy, który zastąpił dotychczasowy program TEN-T. Wspiera rozwój sieci transportowej, energetycznej oraz telekomunikacyjnej. Program ten ma kluczowe znaczenie dla rozwoju infrastruktury w Europie Środkowo-Wschodniej.

Podsumowanie

Państwa Europy Środkowo-Wschodniej określane są nadal za pomocą takich wyrażeń jak „strefa ryzyka", „bliska zagranica", „szara strefa", położenie buforowe, graniczne, tranzytowe, komunikacyjne, pomostowe oraz osłonowo-obronne, co dodatkowo podkreśla ich szczególne znaczenie geostrategiczne. Rozwój i bezpieczeństwo Europy Wschodniej ma strategiczne znaczenie dla całej Europy i świata, o tym świadczą zwłaszcza wydarzenia historii świata XX wieku. Pomimo znacznego zróżnicowania niemal pod każdym względem tego obszaru, państwa tego regionu mają wspólne doświadczenia historyczne związane z funkcjonowaniem w strefie wpływów radzieckich, ubóstwa, opuszczenia, niedorozwoju, pozostawienia własnemu losowi, izolacji, za które w pełni odpowiada ówczesny Związek Sowiecki, Federacja Rosyjska jako jego spadkobierca, a w pewnej mierze również państwa zachodnie. Z uwagi na geograficzną bliskość, wspólnotę dziejów i politycznych interesów, niezbędna jest wspólna narracja państw regionu w kwestiach najistotniejszych. W kontekście rozwoju Europy Wschodniej ważne miejsce zajmuje Unia Europejska i NATO, które powinny w przyszłości objąć wszystkie państwa regionu. Kolejne formaty współpracy regionalnej to „Trójmorze" („Międzymorze") popierane przez Stany Zjednoczone, oraz 16+1 ustanowione na kanwie współpracy z Chinami. Bliższa współpraca z USA przy amerykańskim istotnym wsparciu geoekonomicznym w oparciu o konstrukt Międzymorza, będzie osłabiała wpływy rosyjskie, co obecnie wydaje się niezbędne. Konstrukt ten nie powinien być oparty tylko na kwestiach wojskowo-obronnych, musi bowiem zmieniać strukturę ekonomiczną, tak by Polska stawała się regionalnym biegunem siły (gospodarczej i wojskowej) w Europie Środkowo-Wschodniej. Regionalny lider, który powinien dążyć do stabilności i rozwoju całego regionu oraz dawać przykład jak osiągać sukces w rozwoju swojego państwa, jest ze wszech miar niezbędny w regionie, po to chociażby aby inspirować i wskazywać drogę przemian dla pozostałych państw na drodze do wzrostu prestiżu regionu i poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego.

W czasie inauguracji formatu „16+1" przez premiera Wen Jiabao w Warszawie w 2012 roku strona chińska zapowiedziała utworzenie specjalnej linii kredytowej o wartości 10 mld dolarów, przeznaczonej na inwestycje w infrastrukturę, nowoczesne technologie i „zieloną" gospodarkę. Jej uruchomienie zostało opóźnione, gdyż zakładano w pierwotnej wersji państwowe gwarancje pożyczek, co napotkało barierę prawną w postaci regulacji unijnych. Dalsze zainteresowanie podmiotów europejskich tym sposobem

finansowania okazało się jednak względnie niewielkie – przedsiębiorstwa i podmioty publiczne z państw należących do UE miały bowiem dostęp do bardziej atrakcyjnych form finansowania, m.in. funduszy strukturalnych UE. W efekcie w latach 2011–2014 z oferowanej przez Chiny linii kredytowej korzystano niemal wyłącznie w projektach infrastrukturalnych w leżących poza UE Bałkanach Zachodnich, m.in. autostradzie Bar-Boljare w Czarnogórze, moście Mihajlo Pupina w Belgradzie czy elektrowni Stanari w Bośni i Hercegowinie. Geograficzny zasięg tego instrumentu był zatem znacznie ograniczony, nie dając stronie chińskiej możliwości realizacji wszystkich celów wobec regionu.

Istotne znaczenie mają również formaty wcześniej realizowane, takie jak Grupa Wyszehradzka i Inicjatywa Środkowoeuropejska (ISE) oraz Partnerstwo Wschodnie. Niezbędne są formaty współpracy bilateralnej, szczególnie między państwami sąsiedzkimi.

Polska jak i cała Unia Europejska powinny szczególnie poprawić stosunki z Białorusią[14] i rozszerzać i pogłębiać współpracę z Ukrainą. Działania takie są niezbędne wobec polityki Federacji Rosyjskiej, która jest determinowana przede wszystkim celem geopolitycznym jakim jest niedopuszczenie do ściślejszej współpracy Ukrainy z NATO i Unią Europejską oraz do wzrostu wpływów politycznych Stanów Zjednoczonych na Ukrainie. Warto zaznaczyć, iż interesów łączących Ukrainę i Rosję nie sposób sprowadzić do kwestii tranzytu surowców energetycznych. Na przestrzeni lat władze Federacji Rosyjskiej prowadzą politykę skierowaną na utrzymanie Ukrainy we własnej strefie wpływów, korzystając przy tym z różnego rodzaju instrumentów. Federacja Rosyjska nie tylko dokonała niezgodnej z prawem międzynarodowym aneksji Półwyspu Krymskiego, ale także wsparła działania prorosyjskich separatystów we wschodnich i południowych obwodach Ukrainy, co w konsekwencji umożliwiło powołanie samozwańczej Donieckiej i Ługańskiej Republiki Ludowej.

W odniesieniu do państw Europy Środkowo-Wschodniej kuszącą alternatywą zdaje się być tzw. „strategiczna elastyczność" równoważącą wpływy

[14] Kwestia stosunków UE-Białoruś była omawiana na początku grudnia 2019 roku, gdy przedstawiciele państw członkowskich UE i Białorusi spotkali się na forum w Mińsku w celu omówienia miejsca Białorusi w Europie i inicjatywy Partnerstwa Wschodniego, projektu mającego na celu zachęcenie do współpracy między UE a sześcioma byłymi państwami sowieckimi: Azerbejdżanem, Armenią, Białorusią, Gruzją, Mołdawią i Ukrainą. Ostatnio, zwłaszcza po aneksji Krymu przez Rosję, Mińsk zajął bardziej neutralne stanowisko niż dotychczas, próbując zrównoważyć Rosję i Zachód. Mimo to Białoruś pozostaje w dużym stopniu zależna od Rosji, która jest największym inwestorem na Białorusi (4,2 mld USD co stanowi 38,3% bezpośrednich inwestycji zagranicznych napływających do tego kraju w 2018 roku). Rosja jest również głównym partnerem handlowym Białorusi (50% wartości wymiany).

amerykańskie, niemieckie, unijne, rosyjskie i chińskie, zachowanie takie jest jednak niemożliwe do realizacji przez większość, a może nawet wszystkie państwa tego regionu. Ponieważ sytuacja geopolityczna w regionie nie jest stabilna, konieczne jest podkreślanie więzi jakie łączą państwa regionu w wymiarze ekonomicznym a również militarnym. Dlatego na 2020 r. zaplanowano wielkie ćwiczenia NATO w Europie z udziałem około 37 000 żołnierzy z 19 krajów (w tym 20 000 żołnierzy amerykańskich). Rosnące uzależnienie Polski od USA w zakresie wsparcia obronnego, w czasie gdy pogłębia się podział między Stanami Zjednoczonymi a krajami takimi jak Niemcy i Francja mogą okazać się kolejnym źródłem napięć między Europą Zachodnią i Wschodnią. W przypadku Rosji zbliżenie między Mińskiem a Brukselą byłoby postrzegane jako sprzeczne z rosyjskimi interesami. Dlatego większość krajów UE jest gotowa wesprzeć niepodległą Białoruś tylko w ramach zaprojektowanych przez Rosję. Bardziej korzystne jest dla nich utrzymanie obecnego poziomu współpracy z Mińskiem niż ryzykowanie gniewem Kremla i ewentualnym zagrożeniem własnego bezpieczeństwa energetycznego - pomimo faktu, że nie wszystkie państwa członkowskie UE zgadzają się z tym podejściem.

Podsumowując przedstawione rozważania, należy stwierdzić, że Polska powinna być głównym aktorem w obszarze Europy Środkowo-Wschodniej, co szczególnie powinno być widoczne w działalności politycznej i dyplomatycznej. Polska powinna być również kreatorem rozwiązań infrastrukturalnych w kontekście tworzenia transregionalnej infrastruktury transportowej, gdyż jest największym państwem regionu wchodzącym w struktury Unii Europejskiej i powinna w tym względzie reprezentować interesy całego regionu. Szczególnym forum takiej działalności jest Europejska Perspektywa Rozwoju Przestrzennego (ang. *European Spatial Development Perspective* - ESDP), w tym konferencje ministrów odpowiedzialnych za rozwój i planowanie przestrzenne w państwach Unii Europejskiej oraz Europejska Konferencja Ministrów odpowiedzialnych za planowanie regionalne/przestrzenne (ang. *European Conference of Ministers Responsible for Regional/Spatial Planning*).

Literatura

Bański, J., 2008, *Polska i Europa Środkowo-Wschodnia w koncepcjach podziału Europy*, [w:] P. Eberhardt (red.), Problematyka geopolityczna ziem polskich, Prace Geograficzne, nr 218, PAN IGiPZ, Warszawa.

Bieleń, S., 2009,*Geopolityczne myślenie o ładzie międzynarodowym*, [w:] Przegląd Geopolityczny, 1.

Coffey, L.,Kochis, D., 2019, *U.S. Europe Policy in 2020 Should Focus on Invigorating the Valuable Three Seas Initiative*, The Hertiage Foundation, 26.11.2019 r. https://www.heritage.org/europe/report/us-europe-policy-2020-should-focus-invigorating-the-valuable-three-seas-initiative

Collins, J.M., 1998,*Military geography*, National Defense University Press, Washington.

Czernicka, M., 2018, *Trójmorze w bułgarskiej polityce bezpieczeństwa*, Przegląd Geopolityczny, 26, s. 142-154.

Dąborowski, T., 2015,*Kreślenie nowych projektów gazowych w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej*, OSW, Analizy 22.04.2015

Domian, M., 2019, *Geopolityczne ryzyko zachowania ciągłości importu ropy naftowej do Unii Europejskiej*, Przegląd Geopolityczny, 29, s. 25-52.

Eberhardt, P., 2004,*Koncepcja granicy między cywilizacją zachodniego chrześcijaństwa a bizantyjską na kontynencie europejskim*, [w:] Przegląd Geograficzny, 76, 2, s. 169-188.

Eberhardt, P., 2010,*Koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina*, [w:] Przegląd Geograficzny, 82, 2, s. 221-240.

Hafeznia M.R., 2017,*Active Geostrategic Faults in the World*, [w:] Geopolitics Quarterly, Volume: 12, No 4.

Hanemann, T., Huotari, M., Kratz, A., 2019, *Chińskie bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Europie*, Rhodium Group & Mercator Institute for China Studies, https://www.merics.org/en/papers-on-china/chinese-fdi-in-europe-2018 (dostęp 19 listopada 2019).

Johnson, D., 2019,*Vostok 2018: ten years of Russian strategic exercises and warfare preparation,* [w:] NDC Policy Brief, nr 3, wyd. NATO Defense College, Rome.

Lach, Z., i inni, 2001, *Geografia bezpieczeństwa państw regionu środkowoeuropejskiego*, wyd. MON, Szt. Gen. WP, ZGW, Warszawa.

Lach, Z., i inni, 2011, *Potęga państw współczesnego świata w ujęciu geopolitycznym*, AON, Warszawa.

Lach, Z., 2014a, *Analiza poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego i potęgi państw Europy Środkowo-Wschodniej*, [w:] Przegląd Geopolityczny, 9.

Lach, Z., 2014b, *Analiza wielozmienna potęgi głównych ośrodków siły współczesnego świata*, [w:] M. Hudzikowski (red.), Polskie Towarzystwo Geopolityczne, Częstochowa.

Łakomy, M., 2017, *Bezpieczeństwo demograficzne Europy w XXI wieku*, Przegląd Geopolityczny, 21, s. 31-47.

Myślicki, A., 2019, *Geopolityczne skutki rewolucji energetycznej*, Przegląd Geopolityczny, 27, s. 32-47.

Norberg, J., 2018,*Military exercises and Russian fighting power 2009-2016*, [w:] B. Henser, T. Heier, G. Lasconjarias, Military Axercises: Political Messaging and Srategic Impact, NATO Defense College, Rome.

Seroka, M., 2019,*Bułgaria: nowa formuła gazociągu SouthStream, OSW*, Analizy 25.09.2019.

Skrzyp, J., Lach, Z., 2008,*Geostrategiczne położenie Polski przed i po transformacji ustrojowej*, wyd. AON, Warszawa.

Wilczyński, P. L., 2017, *Problematyka bezpieczeństwa we współczesnym dyskursie eksperckim w Polsce*, Przegląd Geopolityczny, 21, s. 48-66.

Dilemmas regarding the development and security of Central and Eastern European countries

The article presents the results of three analyzes determining the level of socio-economic development, power (strength) and energy security level of the countries of Central and Eastern Europe. The research was carried out using the multi-factor analysis method based on specially selected indicators. The highest level of socioeconomic development among the 20 countries surveyed was demonstrated in Slovenia, the Czech Republic and Estonia, while Poland has by far the highest power, while in terms of energy security the highest rated are Albania, Romania and Ukraine. The relatively high position of the last three countries in the field of energy development and security results from having gas and oil resources and greater self-sufficiency in this respect than in other countries of the region and is the opposite of the low level of socio-economic development of these countries. So at a relatively low level of socio-economic development, the issue of energy security is relatively high compared to other Central and Eastern European countries. The author also presented actions taken in Eastern European countries aimed at supporting economic development, strengthening security and the rank of the region. The article ends with conclusions regarding postulated policy directions, in particular with regard to Poland as the dominant country on the political scene of the region.

Key words: geopolitics, geostrategy, power, Central and Eastern Europe, development, security.